

TOPLUMSAL İLETİŞİM AÇISINDAN «1987-1988 YILINDA SİYASAL İKTİDAR VE TÜRK BASINI İLİŞKİLERİ»

Cengiz ÇİÇEK*

TOPLUMSAL İLETİŞİM

İletişimi genel olarak, insanlar arasında yaratılmak istenen ortaklık olarak tanımlayabiliriz. İnsanlar arasındaki ortaklığı sağlayan temel öğeler de, bilgi, duygu, düşünce ve olaylardır. Bilgi, duygu, düşünce ve olayların insanlar arasında aktarılması ile sağlanan ortaklık, başka bir deyişle iletişim, insanların toplumsallaşma sürecindeki en önemli araç durumundadır. Bu bağlamda, insanın toplumsal bir varlık olmasında, iletişimin belirleyici bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumsallaşmanın gerçekleşmesinde ve toplumsal yaşayışın bütün ilişkilerinde, toplumun temel ögesi olan insanı, bir iletişim örgüsü içinde görmekteyiz. İletişimin gelişimi ister bireysel olsun, ister toplumsal olsun, üç ayrı ilişkiler sisteminin birleşimi olarak meydana gelmektedir. Bu gelişim; simgesel (dil) ilişkiler, akrabalık ilişkileri ve ekonomik ilişkiler kanalıyla belirginleşmektedir.

(*) Fakültemiz BASIM VE YAYIMCILIK BÖLÜMÜ, 1988-1987 Dönemi mezundur. MİLLİYET Gazetesinin 1989 yılında açmış olduğu gazetecilik ödülleri yarışmasında, dergimizde özetine yer verdiğimiz bu çalışmasıyla BİRİNCİLİK ÖDÜLÜ kazanmıştır.

Bugün artık, insanlar için toplumdan ayrı yaşam düşünüle-
meyeceğine göre, insanlara özgü yapısı ile iletişimi de, bir toplumsal
ilişki kurma türü olarak nitelemek gerekecektir. Ayrıca, belli bir
toplumsal yapıda yer alan insanların, birbirleriyle etkileşimde bu-
lunmadan yaşayamayacakları da düşünülürse; iletişim toplumun
varlığı açısından da gerekli ve kaçınılmazdır (1).

Çağımız toplumlarında ise, iletişim gereksinimi, telefon,
telgraf ve mektuptan sonra, çağdaş teknolojinin getirdiği uydu ya-
yıncılığı, bilgisayar ve lazer yayıncılığa kadar gelişen çeşitli teknik-
lerle sağlanmaktadır. Teknolojinin getirdiği bu araçların işleyiş-
leri, kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Kurumsallaşan iletişim daha geniş kitlelere yayılarak, berabe-
rinde çağdaş iletişim olgusunu da yaratmıştır.

Geleneksel iletişim sisteminde varolan tarıma dayalı toplum
yapısı, çağdaş iletişim sistemiyle birlikte, kapitalist yapılaşmanın
yerleşmesini de hızlandırmıştır. Toplumların kapitalist yapılaşma-
ları, sadece üretimin koşulları ve üretim teknolojisi çerçevesinde
değil, yeni toplumsal kurumsallaşma ile düşünülmelidir (2). Toplum-
sal kurumlaşmayı etkileyen en önemli etken iletişim olduğuna gö-
re; çağdaş iletişimin getirdiği yaşam şekilleri de hızla değişmiştir.

Toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkiler bağlamında görülen
bu değişiklikler, iletişim alanındaki gelişmeleri besleyen ve kendi-
leri de iletişim alanındaki yeni oluşumlardan beslenen bir gelişme
göstermektedir (3).

İletişim teknolojisindeki hızlı değişim ve gelişim, toplumlar
arasındaki iletişimi de yakından etkilemiştir. Böylece, iletişimin
işlevsel boyutları daha da genişlemiştir. Ancak, iletişim bu yönüyle
«tekelleşmeye» başlamıştır. Toplumlararası iletişim incelendiğin-
de, çok sayıda ülkenin yeterli ve doğru bilgi edinemediği ortaya
çıkılmaktadır. Bunun en önemli nedeni, haber akışının belli tekel-
lerin elinde toplanmış olmasıdır.

Dünyadaki haber akışının tek yönlülüğü, günümüz için kaçını-
lmaz gözükmektedir. Haber akışının tek yönlü oluşu, gelişmiş

(1) A. Haluk YÜKSEL, Uğur DEMİRAY, **BASININ TOPLUMSAL İLETİŞİMDEKİ
İŞLEVLERİ**, A.Ü. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yay. No: 2,
ESKİŞEHİR 1988, s. 41.

(2) Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: A. Raşit KAYA, **KİTLE İLETİŞİM SİSTEMLERİ**, Teori
Yayınları, ANKARA 1985, s. 4.

(3) A.g.k. s. 5

ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki güçlerini arttırırken, gelişmiş ülke insanların da diğer toplumlar hakkında yeterli bilgi edinememelerine yol açmaktadır. Bu bağlamda, iletişim, insanlar için güçlü bir silah olabileceği gibi, insanların mutluluğunun sağlanmasında da önemli bir işleve sahiptir.

TOPLUMSAL İLETİŞİM, SİYASET VE BASIN

Toplum, ortak yaşamlarını sürdürebilmek için, gönenç ile mutluluğu daha iyiye, ileriye götürebilmek için uğraşan, birbirine bağlı-bağımlı kişilerden oluşan bir grup insandır (4). Kuşkusuz, toplumu bu şekilde tanımlamak yeterli olmamaktadır. Toplumun tanımını yaparken, toplumu oluşturan kültürden ve kurumlarından da söz etmek gerekmektedir. Ancak, toplumsal kültürden, kurumlardan ve bunların siyasi tutumlarından söz etmeden önce, siyaset kavramı tanımlanmalı ve irdelenmelidir.

Bir görüşe göre siyaset; insanları toplum içinde değerler etrafında kaynaştırarak belli bir hedefe yöneltebilmektir (5). Bir başka görüşe göre siyaset; toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavgadır (6). Karşıt temel görüşü temsil eden düşünürlere göre siyasetin amacı, her şeyden önce toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarlara karşı koyarak, genel çıkarları ve insanların «ortak iyiliğini» gerçekleştirmektir (7).

Bu arada, politika ve siyaset sözcüklerinin Türkçedeki kullanımlarını açıklamamız gerekmektedir. Bu sözcüklerin sözlük anlamları aynı, ancak ikisi de Türkçe bir sözlük değildir. Siyaset sözcüğü Farsçadan, politika sözcüğü de Latince'den dilimize girmiştir. Bu sözcüklerin Türkçedeki kullanımları da farklıdır. Siyaset ve politika sözcükleri yönetme, yöneltme anlamını karşılamalarına rağmen, siyaset daha geniş kavramların anlatımında kullanılmakta, politika sözcüğü ise, daha dar kavramların anlatımında kullanılmaktadır. Örneğin devletin, siyasi bir yapısı vardır. Ancak, aynı devlete bağlı Millî Eğitim Bakanlığının, eğitim konusunda belli politikaları (siyasaları) vardır. Buna göre siyaset, daha geniş kap-

(4) Bozkurt GÜVENÇ, İNSAN VE KÜLTÜR, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 311.

(5) T. Zafer TUNAYA, SİYASAL KURUMLAR VE ANAYASA HUKUKU, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 554, İSTANBUL 1980, s. 355.

(6) Münici KAPANİ, POLİTİKA BİLİMİNE GİRİŞ, A.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 331, ANKARA 1975, s. 1.

(7) A.g.k. s. 2.

samlı ilişkilerin tanımlanmasında kullanılan kavramdır. Oysa siyasetin sözcüğü, örgütsel düzeydeki yönetim ilişkilerinin ve işlevlerinin anlatımında kullanılmaktadır.

Sosyal bilimler ve sosyal olaylar özgün özellik taşıdıkları için, olaylara tek yönüyle bakılamaz. Çünkü, sosyal olayları tek yönüyle ele aldığımızda çoğunlukla yanılgiya düşebiliriz. Bu nedenle, olayların bütün yönleriyle incelenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Siyasetin, sosyal ve siyasal tanımlarını yaptıktan sonra, bir de iletişim boyutu ile irdelenip incelenmelidir.

Toplumsal yaşayışın en önemli ögesi olan siyaset, yönetim işlevlerinin iletişim ile birlikte sanat olarak kullanılmasıdır. Siyasetin kullanımı, sadece siyasetle uğraşan, siyasi kimliği olan insanlara özgü değildir. Siyasetin kullanımı toplum içinde yaşayan insanların tümünde görülebilir.

Toplumsal kurumların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerinde «politik davranış» içine girdiklerini gözlemlemek mümkündür. Siyaseti ise; devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde görebiliyoruz. Bu bağlamda, siyaset kavramına geniş açıyla baktığımızda şunları gözlemliyoruz (8):

- 1—) Toplumda çatışmanın olmadığını ya da çatışmanın kısıtlandığı düşünüldüğünde siyasetin varlığı söz konusu olamaz.
- 2—) Siyaset, görüş ve çıkar çatışmasının yanı sıra, iktidarı ele geçirme çabasıdır.
- 3—) Siyaset en geniş şekliyle, toplumu yönetme ilişkisidir.
- 4—) Siyaset, insan yaşayışlarını yakından etkileyen bir olgu olduğu için, belli amaçları da bünyesinde bulundurmaktadır. Bu amaçlardan da en önemlisi, insan yaşayışlarını daha iyiye, daha ileriye götürmektir.

Toplumun en önemli kurumu olan siyasetin, örgütlü bir yapıya sahip olduğunu, toplumda dinamik bir nitelik taşıdığını görüyoruz. Siyasetin yöneten ve yönetilen ikilemi içindeki konumu, kuşkusuz, toplumsal yaşayışın ve toplumsal iletişimin belirleyici ögesi olarak karşımıza çıkıyor.

(8) Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: A.g.k. s. 3-5.

Toplumsal iletişim ve siyaset birbirlerine öylesine bağımlı kavramlardır ki; bir toplumda birisi olmazsa diğeri de gerçek işlevini yerine getiremez. Birbirleriyle bu kadar içiçelik gösteren bu iki kavram, özde, yapıları gereği birbirlerine bağımlıdırlar. Siyasetin olduğu ve uygulandığı ortamlarda, iletişime, koşulsuz gereksinim görülmektedir. Çünkü, siyasetin yönetme işlevini yerine getirme özelliği nedeniyle, yönetimin kuralları içinde işleyebilmesi için, iletişim kanallarının sürekli açık olması gerekmektedir (9).

İletişim, çoğulcu demokratik sistemlerde «olmazsa olmaz» bir özellik taşımaktadır. Çoğulcu demokratik yapıya sahip devletler güçlerini, vatandaşlarının özgür iradesinden alırlar. Özgürlükçü yapıya sahip olan devletlerde, ülke içinde ve dışındaki olaylar konusunda bilgilenen bireyler, gelişen olaylardaki tercihlerini bilinçli olarak ortaya koyabilirler (10).

Baskıcı sistemle yönetilen ülkelerde böylesi bir açıklık beklemek söz konusu olmamaktadır. Baskıcı sistemlerin yapısı gereği, toplumsal iletişimin, yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir görünümü vardır. Bu tür iletişimde, iletilerin yansması (feed back) beklenmemektedir. Çünkü, halkın yönetime koşulsuz olarak uyması beklenmektedir. Çoğulcu demokratik sistemlerdeki yönetim anlayışı ise; çağdaş, yenilikçi ve eleştiriye açık bir yapıya sahip olması nedeniyle, daha güçlü bir yönetimi ortaya koymaktadır.

Siyaset kavramının, devlet yönetimlerinin anlatımlarında kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla siyasal iktidarın yönetiminde de, genel anlamda, siyasi yapıyı ortaya koyduğunu belirtebiliriz. Bu bağlamda, toplum yönetiminin, toplumdaki kişi ve kurumların çıkarlarının ve amaçlarının toplumsal dengeyi sağlayabilecek şekilde düzenlenmesinin, sağlıklı toplumsal iletişim ile gerçekleşeceği düşünülebilir.

Toplumsal iletişim ve siyaset, yönetim iletişimi bağlamında düşünülebilir. Buna göre; yönetim iletişimine önem kazandıran durumlardan biri de, iletişim zincirinin bağlantılarından çoğunun, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya olmak üzere yönetim grubu içinde olmasıdır (11).

(9) Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: İnal Cem AŞKUN, «YÖNETİMDE HABERLEŞME» E.İ.T.İ.A. DERGİSİ Cilt: XII Sayı 2, ESKİŞEHİR 1976, s. 1-32.

(10) YÜKSEL, DEMİRAY, s. 54.

(11) AŞKUN, s. 4.

Toplumsal iletişimdeki becerinin gelişmesi ve güçlenmesi için, devlete, siyasal iktidara, toplumsal kurumlara ve toplumun üyelerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumlulukları şu şekilde sıralayabiliriz :

- 1—) Devletin siyasi yapısının ortaya konması, iktidarın siyasi tercihlerini belirleyerek topluma ulaştırması ve siyasal yapının benimsenmesi ile toplumsal uyumun sağlanması konusundaki beklentilerin gerçekleştirilmesi.
- 2—) Siyasal ve toplumsal sorunlara çözüm getirirken, toplumda benimsenen siyasal kararların işlerlik kazanabilmesi için, toplumsal katılımın sağlanması.
- 3—) Toplumsal iletişimin yapısal çözümlenmesi yapılarak, en başarılı iletişim yöntemlerinin benimsenmesi.

Çoğulcu demokratik yapı, sistemin özelliklerine uygun bir şekilde, toplumsal kurumların birbirlerini denetlemeleri ve eleştiri ile gerçekleştirilmektedir. Hükümet uygulamaları TBMM ve baskı grupları tarafından denetlenirken, idare ise yargı erkleri tarafından denetlenmektedir (12). Çoğulcu demokratik sistemlerin uygulandığı ülkelerde, en etkili denetim mekanizması bağımsız basındır. Bu noktada devletin, basın konusundaki yasal ve örgütsel düzenlemeleri yapması toplumsal bir gereklilik olarak belirmektedir (13).

Basın; denetim, eleştiri, alternatif yorum ve değerlendirmeler yapma görevini yerine getirirken, toplumsal yaşamın, yalnızca aksayan yönlerin bulup ortaya çıkarmaz. Aynı zamanda, toplum adına alınan kararları da ortaya koyarak destekler. Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi; toplum olmanın, toplumsal yaşayışın güçlenmesinin ve işlevsel duruma gelmesinin gerçekleşebilmesi için, kitle iletişim araçlarının, özellikle basının önemli görevleri ve sorumlulukları vardır.

Basının kamusal görevlerinin başında «kamuoyunu açıklama ve oluşturma» gelir. Görüldüğü gibi bu görev iki yönlü olarak gelişmektedir. Birincisi, toplum iradesinin basın tarafından açıklanması, diğeri ise; toplumsal hayatın hemen her alanında kamuya yön vermek, oluşturmaktadır.

(12) Kayıhan İÇEL, «Günümüzde Basının Kamusal Görevleri» GENÇ GAZETECİLER EĞİTİM SEMİNERİ, Gazeteciler Cemiyeti Yay., s. 17.

(13) YÜKSEL, DEMİRAY, s. 55.

Toplum üyeleri, demokratik sistemin gereği olarak toplumsal sorunlar hakkındaki düşünce ve görüşlerini, belli dönemlerde yinelenen seçimler aracılığı ile ortaya koyarlar. Çok özel durumlar dışında (önemli konularda yapılan referandumlar gibi), toplum üyeleri toplumsal olaylar ve sorunlar hakkındaki görüşlerini belirtmezler. Çünkü, anayasal düzenlemeler bu sistem çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu nedenle basın, bütün toplumsal konularda, toplum üyelerinin sesini ve tutumunu ortaya koyabilecekleri bir araç olarak görülebilir. Böylece toplumsal iletişim süreci de tamamlanır.

Devlet yönetiminde bulunan yöneticiler, basın aracılığı ile gelen tepki ve uyarılarla, başka bir deyişle yansımaya kendilerine çeki-düzen verir ve sonraki uygulamalarını anılan yansımaya göre düzenlerler (14).

ŞEKİL-1'deki çizimde görüldüğü gibi, siyaset, basın ve toplumsal iletişim arasındaki yapısal ilişki şöyledir:

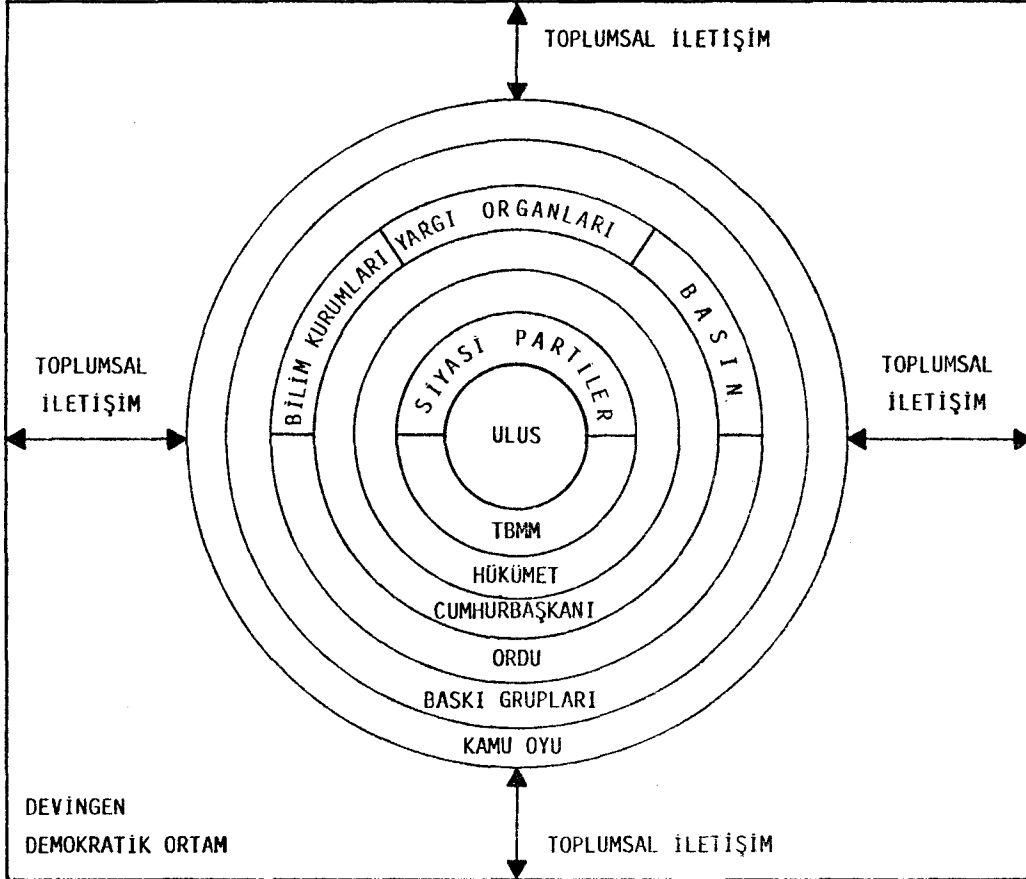
Toplumsal iletişimin gerçekleşmesini sağlayan en önemli unsur olarak gördüğümüz siyasi partiler, TBMM ve hükümet şemada yerini almıştır. Gücünü ulustan alan TBMM, siyasi partiler ve hükümet, toplumsal iletişim ortamının oluşturulması ve işlerlik kazanmasında önemli görevleri üstlenmektedirler. Bunun yanı sıra, Cumhurbaşkanı, ordu, bilim kurumları, yargı organları ve basınla birlikte baskı gruplarının da yapıları ve amaçları doğrultusunda toplumsal iletişimin işleyişini etkilemektedirler. Bütün bu kurumların birbirleriyle ve ulusla olan ilişkileri sonucunda, toplumsal iletişim işlevselleşmektedir.

SİYASAL İKTİDAR

Amerika'lı yazarlar iktidarı, zorlayıcılık olarak tanımlamaktadırlar. Bu konuda, Laswell ve Kaplan iktidarı, «genel anlamda etkiden ayıran; yaptırımlara başvurma tehdididir. İktidar etki kullanmanın özel bir şekli olup; benimsenilmiş olan bir siyasete uyulmadığı için, ya doğrudan doğruya ağır kayıplar verdirerek ya da bu yönde bir tehdit ileri sürerek, başkalarının siyasetini etkileme sürecidir» (15) şeklinde tanımlamışlardır.

(14) A.g.k. s. 57.

(15) Maurice DUVERGER, **SİYASET SOSYOLOJİSİ**, Varlık Yayınları No: 156, İSTANBUL 1982, s. 182, Çeviren: Şirin TEKELİ.

ŞEKİL-1 TOPLUMSAL İLETİŞİM VE KAMUOYU ORTAMI

Amerika'nın toplum yapısının ve siyasi sisteminin oluşturduğu şartlar içinde, iktidarın, zorlayıcılık olarak tanımlanması kadar doğal başka bir şey olamaz. Çünkü, Amerika'nın toplum yapısı ve siyasi sistemi, baskı gruplarına prim veren bir sistem olduğu için, bunun çeşitli nedenleri vardır. Demokratik işleyişin yanı sıra, baskı gruplarının yaptırım güçleriyle, iktidar ve onun kullanımı zorlayıcılığa dönüşmektedir.

İktidarın oluşturulmasının ve kullanılmasının çok farklı yöntemleri vardır. Bunu bir kaç örnekle şu şekilde açıklayabiliriz: İktidarlar üç şekilde oluşmakta ve kullanılmaktadır. Bu da, iktidarın meşru olup olmadığını belirlemektedir. Birinci yolla elde edilen iktidar, kaba kuvvete ve tehtide dayalı iktidardır. Örneğin, işkence ve silah tehtidi ile oluşturulan iktidarlar, her türlü yaptırım gücüne sahiptirler. Ancak meşru değildirler. İkinci olarak, iktidarı elinde bulunduran kişinin, seçimle bu hakkı elde etmediği, bu konuma atama veya darbe yoluyla gelmiş olmalarıdır. Burada iktidarın meşruluğundan söz edilemez. Çünkü, iktidarı elinde bulunduranlar yönettikleri kitlenin istekleri doğrultusunda, iktidarı elde etmemişlerdir. Üçüncü yolla iktidarın elde edilmesi de, iktidarı elde edenin ya da kullananın, saygınlığı, önemliliği ve seçim yoluyla göreve gelmesi ve iktidarı kullanması olarak gerçekleşmektedir. Burada ise; iktidarın meşruluğu konusunda herhangi bir şüphe söz konusu değildir.

Bu bağlamda, «iktidarın temelinde yatan olgu, toplumdaki tüm grupların, açık ya da kapalı şekilde, yöneticilerin, hükümetlerin varlığını kabullenmiş ve onları, diğer grupların üyelerine, «O» olmasaydı yapamayacakları bir şeyi yaptırmak üzere emir verme hakkıyla donatmış olmalarıdır. Gruplar bu etkiye boyun eğerler, çünkü onun meşru, yani, grup norm ve değerlerine uygun görürler. O halde iktidar meşru olan bir etkidir» (16).

İktidarın meşruluğu; onun, topluluk üyeleri ya da hiç değilse, bunların çoğunluğu tarafından, bir iktidar olarak tanınmış olması olgusundan başka bir şey değildir (17).

İktidar olgusunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra, siyasal iktidarın nasıl oluştuğu ve toplum yönetimindeki işlevlerinin neler olduğu üzerinde durabiliriz.

(16) A.g.k. s. 183.

(17) A.g.k. s. 194.

Siyasal iktidar, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve bir sisteme bağlı olarak işleminin istenmesinden doğmuştur. Siyaseti daha önce, yönetme sanatı olarak tanımlamıştık. Burada da, siyasi iktidarı, bu sanatın kullanılmasında gerekli olan araçların ele geçirilmesi, ele geçirilen araçlar ve güç yardımıyla, toplumun yönetiminin sağlanmasıdır diyebiliriz.

Siyasal iktidarı ellerinde tutanlar, toplumdaki bütün bireyler adına kararlar alma hakkına sahiptirler. Bu alınan kararlar bireyleri bağlayıcı niteliktedirler (18). Buna bağlı olarak, siyasi iktidarı elinde bulunduranlar, her türlü yaptırım gücüne de sahiptirler.

Yasama ve yürütme işlevlerini yerine getiren siyasi iktidar, bazı siyasi sistemlerde yargıya da doğrudan etkide bulunabilmektedir. Bu anlamda, siyasi iktidarın yaptırım gücünün bazı siyasi sistemlerde sınırsızlaştığını da söyleyebiliriz.

BASIN

Basının toplumsal iletişimin sağlanmasındaki en önemli işlevi, haber verme ve dolayısıyla kamuoyunun oluşumuna yardımcı olmaktır. Ancak, basının işlevi sadece haber verme ile sınırlanamaz. Bunun yanı sıra, eğitim, eğlence, propaganda ve reklam yapma gibi işlevlerinin, toplumsal iletişim içindeki önemini vurgulamak gerekmektedir. Basını aynı zamanda, siyasi iletişimin yayımında büyük rol oynamasından ötürü, siyasi alt sistem olarak nitelenebilir. Bu bağlamda, toplumsal iletişim açısından en önemli özelliği ise; toplum içinde ve toplumlararası iletişimin sağlanmasında dengeli bir yapı oluşturmasıdır.

Basın, toplumsal yaşayışta ve demokratik sistemlerin işleyişinde, yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü güç olarak görülebilmektedir. Bu anlamda, basın kurumunun ikinci kamusal görevi olarak karşımıza «denetim ve eleştiri» çıkmaktadır (19).

Demokratik sistemin yaşatılması, toplumsal yaşayıştaki kurumların birbirlerini denetlemeleri ve eleştiri ile gerçekleşmektedir (20).

(18) Esat ÇAM, **SIYASET BİLİMİNE GİRİŞ**, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 457, İSTANBUL 1981, s. 31.

(19) İÇEL, s. 17.

(20) A.g.k. s. 19.

Ancak hükümet yönetimini gerçekleştiren iktidar partisi ya da partilerinin anılan kurum ve denetim mekanizmalarını şu ya da bu biçim ve oranda da olsa etkileyebilmesi ihtimali de unutulmamalıdır. İşte bu nedene bağlı olarak, demokratik parlamenter yönetim biçimine sahip ülkelerde en önemli ve etkili denetim mekanizmasının özgür ve bağımsız basın olduğu kabul edilmektedir(21).

Basın genel anlamda, toplumsal yaşayışta, ayna işlevini gerçekleştirmektedir. Toplumsal yaşayışımızda gelişen olaylar, düşünceler ve etkinlikler, basın aracılığı ile topluma yansıtılmalıdır. İşleyiş bu şekilde olduğu sürece, basında gerçek anlamda işlevini yerine getirmiş olacaktır. Böylece, toplumsal iletişim ve kamuoyunun oluşumu, tarafsızlık içinde gelişecek, etkinlik kazanacaktır.

Basının toplumsal yaşayıştaki «ayna» görevini, tek tek basın organlarının işlevi olarak görmüyor, daha çok global bir yapı içindeki işleyişin konumu üzerinde duruyoruz. Yoksa tek tek basın organlarını ele alarak, tarafsızlık ilkesi ile donatıldığından ve/veya donatılması gerektiğinden söz etmiyoruz.

Her basın organı, mutlaka belli bir yönde yayın politikasını oluşturacaktır. Bunun böyle olması da, en doğal işleyiştir. Fakat, basına toplu halde baktığımızda, çok seslilikle birlikte, basın kurumunun, -genel anlamda- tarafsızlık ilkesini oluşturduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda basının, kamuoyunun oluşması ve açıklanması konusunda ,önemli görevler üstlendiğini belirtebiliriz.

1987-1988 YILINDA SİYASAL İKTİDAR VE TÜRK BASINI İLİŞKİLERİ

12 Eylül 1980 müdahalesiyle birlikte basına getirilen kısıtlamalar, günümüze kadar artarak devam etmiştir. Basına getirilen yayın yasaklarından vazgeçmeyen siyasal iktidar, daha özgür bir basın yaratmak yerine, kendine bağımlı bir basın yaratmayı amaçlamıştır. Bu konuda da, en büyük baskı aracı olarak gazete kağıdını kullanmıştır. Siyasi iktidarın uyguladığı baskı, gazete fiyatlarının son iki yıl içinde yüzde üç yüz artmasına neden olmuştur.

1987 yılının son ayında kağıda yapılan yüzde 46,1'lik zam, basın üzerindeki baskıların en önemli işaretidir. Kağıt konusundaki

(21) YÜKSEL, DEMİRAY, s. 55.

baskılar, siyasi iktidarın basına karşı kullandığı en önemli silah durumuna gelmiştir. Kağıda yapılan zamlar kısa sürelerle ve büyük oranlarla devam etmiştir.

1987 yılının Aralık ayı içinde yapılan zamma bütün basın organları tepki göstermiştir. Bu konuda tepkisini ortaya koyan Cumhuriyet gazetesi, Cumhuriyet imzası ile yayınladığı «ZAM» başlıklı yazısında şöyle demektedir (22):

«...2 tirilyonluk zam paketinin seçim sonuna kadar bekletilmesi, kötü bir yönetimin halkı aldatmak için başvurduğu kurnazlığı da vurguluyor ki bağışlanacak yanı yoktur... Kullandığımız mürekkepten fotoğraf kağıdına, elektrikten benzine, telefonda ofset kalıbına kadar her kalemde fiyatlara yüklenen zam, basının can damarı olan kağıtta büsbütün ağırlaşmış, son iki ayda yüzde sekseni aşmıştır. Bu artış karşısında gazetemiz de fiyatına yeniden zam yapmak zorunda kalmaktadır...

...Öyle görünüyor ki iktidarın programında piyasada artan «talebi kırmak» için 2 tirilyonluk zam gerekli görülmüştür, ama bu «talebi kırmak» siyasetin içinde «gazete ve dergilere yönelik talebi kırmak» arzusunun ve hırsının da ağır bastığı görülmekte, bir taşla bir kaç kuş vurmak taktiği sezilmektedir...

Ne var ki 2 tirilyonluk zam paketi içinde basının kısmetine düşen pay, gazeteleri bir yaşama savaşına itmektedir. «Yazılı yayından» pek hoşlanmayan, buna karşılık «görsel yayını» (televizyonu) tekelinde tutan iktidarın bu alanda tasarımları olduğu da artık açık açık konuşulan ve tartışılan bir konudur. Sayın Özal, seçimden sonra görülmemiş bir tavırla «Türkiye'ye iki buçuk parti yeter» diyebilmiştir; bu yaklaşımın sonucu «Türkiye'ye iki buçuk gazete yeter» mantığının benimsenmesidir. Eğer iktidarın sayın önde gelenleri arasında bu tür hesapları (Seçim yasasında olduğu gibi) inceden inceye yapanlar varsa -ki var olduğu görülüyor- sonucu hüsrarla biteceğini şimdiden söylemek isteriz...»

Basının, siyasal iktidarın uygulamalarına karşı ortaya koyduğu tepkiler, hiç bir sonuç vermemiş ve siyasal iktidarın baskısı her geçen gün artarak devam etmiştir. 1988 yılının Şubat ayında, kağıda yüzde 6'lık bir zam daha yapılmıştır. Aradan bir kaç ay geç-

(22) CUMHURİYET GAZETESİ, 6 ARALIK 1987, «ZAM»

miş olmasına rağmen, Nisan ayının ortasında, gazeteler satış fiyatlarını arttırdıklarını açıkladıkları gün, hükümet kağıt fiyatlarına yüzde 35 oranında zam yapmıştır. Böylece, Siyasi İktidar'la Basın arasındaki gerginlik doruk noktasına ulaşmış ve bazı gazeteler, Başbakanı hedef alan yayımlar yapmışlardır (23).

Bunun yanı sıra, gazeteciler, basın kuruluşları ve muhalefet liderleri konuyla ilgili açıklama yapmışlardır (24).

Milliyet gazetesi genel yayın koordinatörü ve başyazarı Altan Öymen, «Sabahleyin gazete fiyatlarının artışı... Akşam vakti, kağıt fiyatlarının yeniden artışı... Başbakan Özal'ın bu konuda aklından geçenler ne kendi hükümetinin felsefesiyle ilgilidir, ne de SEKA fabrikasının maliyet hesaplarıyla...

Başbakan Turgut Özal'ın bu konuda aklından geçenler, sadece; basına karşı olan psikolojik durumuyla ilgilidir. Tatil gününü geçirip bir gece bekleyecek tahammülü bile gösterememesinden bellidir; Başbakan gazetelere anlaşılması güç nedenlerle kızıyor. Ve bunu, inatla karışık tepkilerle açığa vuruyor.

Yazıktır. Ama emin olsun ki, üzüntümüz basın için değil: Basın bu yapılan işten büyük sıkıntı çeker ama, bu da gelip geçer... Kendisi adına üzülüyoruz. Bu metodlar, ona gerçekten yakışmıyor» demiştir.

Muhalefet ve basın kuruluşlarının temsilcileri de, aynı konu üzerindeki görüşlerini şu şekilde açıklamışlardır: Ana muhalefet partisi lideri İnönü, «Bu zamların maliyet hesaplarıyla ilgisi yoktur. Bu zamlar ekonominin gereği değildir, ekonominin gereği insanların gazete okumasına engel olmak değildir, ekonominin gereği halkı ezmek olamaz. Bunlar yalnız keyfi, beceriksiz, hesapsız politikaların sonucudur» diyerek tepkisini belirtmiştir. Muhalefet partisi liderlerinden Süleyman Demirel de; basının güdümlü hale getirilmek istendiğini ifade etmiştir.

Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent, kağıt zamları üzerine, «İnsanın haber almasından rahatsız olan, buna karşılık işsiz emekçilerin çoğalmasına tebessümle bakan bir düşüncenin, çağın ne kadar gerisinde kaldığı ortadadır.

(23) Erol SİMAVİ, «Sayın Başbakanım» HÜRRIYET GAZETESİ, 19 Nisan 1988.

(24) MİLLİYET GAZETESİ, 20 Nisan 1988, s. 6.

Demokratik rejimlerde, basından nefret edenlerin akıbetlerine tanık olmuş bir mesleğin temsilcisi olarak, bu düşüncelere sahip olanları kınamayı görev biliyoruz» diyerek temsilcisi olduğu kurum adına tepkisini ortaya koymuştur.

Türkiye Gazeteciler Sendikası adına yapılan açıklamada da, Genel Başkan Eren Güvener; «Sayın Özal'ın basına tüm düşmanlığı, başta enflasyon olmak üzere, ekonomik sorunlar karşısında kaldığı çaresizlikten kaynaklanmaktadır. Ve bu demokratik kurumun nasıl susturacağıнын yollarını aramaktadır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Türk Basınının görevini yapmaktan hiç bir gücün alıkoyamayacağını belirtir, iktidara demokrasinin temel unsuru olan basın ve sendikaya karşı düşmanlığından vazgeçmesini bir kez daha hatırlatırız» demiştir.

Toplumun büyük bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanan kağıt zamları, basını önemli sıkıntıların içine sokmuştur. Maliyetlerdeki hızlı artış, tirajların düşüklüğü ve bunun yanı sıra gazetelerin toplatılması, basının önemli sorunları arasındadır. Bu konularda uygulama yetkisi ve gücünü elinde bulunduran siyasal iktidar, siyasi tasarrufunu dilediği gibi kullanabilmiştir.

1988 yılının Temmuz ayı içinde, Mehmet Ali Birand tarafından hazırlanan Apo'yla ilgili röportaj nedeniyle, gazetenin toplatılmasına ve yayının durdurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, röportajla ilgili olarak Mehmet Ali Birand ve Eren Güvener'in DGM'de 15'er yıl hapis istemi ile yargılanmasına başlanmıştır.

Basın üzerindeki antidemokratik uygulamaların en önemli sebebi; daha önce de belirttiğimiz gibi, muhalefetin siyasal alanda fazla etkin olmayışı, bunun yanı sıra basının, muhalefetin görevlerini üstlenmiş bir hava içinde olmasıdır.

Alınan ekonomik kararlara en çok tepki gösteren ve kamuoyu oluşturan basın, hükümeti ilgilendiren bir çok gizli dosyanın da -hayali ihracat dosyaları gibi- ortaya çıkmasını ve kamuoyunda tartışılmasını sağlamış, iktidarın karşısında önemli bir güç durumuna gelmiştir.

Basını sınırlayan yasaların (25) yanı sıra, Eylül ayının başında greve giden SEKA, basın üzerindeki baskıların hızla arttığının bir

(25) Yasalar EK-1'de verilmiştir. Derleyen: İsmet BERKAN, CUMHURİYET GAZETESİ, 15 OCAK 1989.

göstergesi olmuştur. 5 ay süren SEKA grevinde, fabrikaların önemli miktardaki zararlarının yanı sıra, milyarlarla ifade edilen dövi zin yurt dışına akmasına neden olmuştur.

Grevin başlangıcı ve 5 ay süreyle devam etmesi, tamamen siyasi iktidarın insiyatifi içinde gelişmiştir. Bu yargımızı kanıtlayan en büyük gösterge, Başbakan'ın «Grev sona erdirilsin» şeklindeki emirleridir. Başbakan'ın emirleri üzerine, grev bir kaç gün içerisinde sona erdirilmiştir.

DEĞERLEME VE SONUÇ

Çalışmamızı toplumsal iletişim açısından irdelemeye başladığımızda şunu düşünüyorduk; insanların doğumu ile elde ettiği birincil hak olarak, iletişim özgürlüğünü görüyoruz. Bu hakkın gerçekleşmesi için gerekli ortamın hazırlanması, devletlerin şahsiyetinde, hükümetlerin görevleri arasında birinci sırayı almaktadır. Günümüzde, insanların kişilik haklarına yeteri kadar saygı göstermeyen, bu hakları korumayan ülkeler, dünya kamuoyunda sık sık eleştirilmekte ve suçlanmaktadır. Yaşamlarını özgürlük temeli üzerine oturtmayan toplumlar, çağdaş devletler arasındaki yerini alamamakta, kınanmaktadır.

Bu bağlamda, çağdaş demokrasinin gereği olan insan özgürlüğünün -başta düşünce olmak üzere, düşünceleri açıklama ve geniş kitlelere iletebilme- şartlarının hazırlanması ve ciddi bir şekilde korunması söz konusudur. Özgürlüklerle ilgili ortamları hazırlamayan ya da hazırlamayan toplumlar, geri kalmışlık zincirini hiç bir zaman kıramazlar. Toplumsal yaşamlarını dogmalara bağlı, geniş ufuklara açılmayan, kısır bir döngü içinde gerçekleştirmek zorundadırlar.

Türk Basını, bütün dönemlerde baskı altında tutulmaya çalışılmış ve susturulması için gereken her şey yapılmıştır. Ancak, basın tarihimize baktığımızda, kullanılan baskı yöntemlerinin hiç birinin başarılı olmadığını, hatta baskı uygulayan siyasi iktidarların, uyguladıkları baskı yüzünden, siyasi iktidarlarını kaybettiklerini görebiliriz.

Bu nedenle, siyasi iktidarın basın üzerinde bu denli baskı uygulaması, -geçmiş yıllarda örneklerini yaşadığımız olaylara yol açabilmesi açısından- ders alınması gereken tutumlardır. Bu durum, sorunun, siyasi iktidarı ilgilendiren önemli bir yönüdür.

Sorunun bir başka yönü daha vardır ki; toplumsal yaşayışta, demokrasiyi yerleştirmede ve batı toplumlarının çağdaş ölçülerine ulaşmada, tutulması gereken yoldur. Bu noktada, önce siyasal yaşamımız olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamımızda daha «Demokrat davranışlar gösterebilmemiz» gereklidir.

Bütün bunların dışında, somut olarak yapılması gereken, 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142, 426 ve 427 maddelerinin kaldırılması gereklidir. Basını ilgilendiren diğer kanunların uygulanmasında da, daha objektif davranılması gerekmektedir.

EK-I

BASINI SINIRLAYAN YASALAR

5680 sayılı Basın Yasası'nın sınırlamaları:

Yasanın 5. 6. ve 7. maddelerine göre suç işleyenler belirli cezalarla cezalandırılanlar, süreli yayın çıkarma hakkından yoksundurlar. Bu yasaklamaya yol açan bazı suçlar, basın mesleğinin kötüye kullanılmasını önlemeye yöneliktir. Ancak süresi ne olursa olsun ağır hapis ve süresi beş yılı geçen hapis cezası alanların yayın çıkarma hakkı yoktur. Cezaya neden olan suç tipi ayırımı yapılmadığı içinde düşünce suçundan ceza alanlarında bu hakkı yok edilmiştir. Yabancıların Türkiye'de süreli yayın çıkarmaları da sınırlıdır. Sendikaların, kamu kuruluşlarının, meslek odalarının, derneklerin de süreli yayın çıkarma hakkı aynı maddelerle sınırlandırılıyor. Ayrıca yabancı dille yayın yapmak da hükümetin iznine bağlıdır.

Cevap ve düzeltme hakkıyla ilgili 29. madde de öngörülen para cezasının yüksekliği.

30. maddeyle ceza kovuşturmalarına ait belgelerin yayınlanması 6 ay hapisle cezalandırılıyor.

1983'deki değişiklikle savcılara, basılmış eserlerin dağıtımını engellemek hakkı tanındı. Ayrıca dağıtımı engellenen yayında suç unsuru bulunduğunda mahkemece cezalandırılmasına olanak tanındı. Böylece dağıtılmamış yani yayınlanmamış eserlere ceza verilmesi ilkesi getirildi.

Savcılara, devletin kişiliğine karşı işlenen suçlarla bazı siyasi suçların işlendiği iddiasıyla soruşturma açtıklarında, basılmış eserleri toplatma yetkisi tanınıyor.

Yurt dışında basılmış eserlerin Türkiye'ye girişini yasaklama yetkisi hükümete tanınarak özgür haberleşme hakkına sınırlama getiriliyor.

Basın yasası dışındaki yasaların getirdiği sınırlamalar:

1— Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanununun'da değişiklik yapılarak polise «ahlak ve umumi terbiyeye aykırı» yayınları toplatma yetkisi verildi.

2— 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'yla hükümete bağlı «Muzır Kurulu»na muzır bulunduğu yayınların dağıtımını, satışını sınırlama hakkı tanınıyor. Bu yasadan sonra muzır davalarında büyük bir artış oldu ve yayın organlarına milyarlarca lira para cezası verildi.

3— Sıkıyönetim ve olağanüstü hal dönemlerinde yayınların izne bağlanması, sınırlanması, toplattırılması, dağıtımının engellenmesi hükmü getiriliyor.

4— Borçlar Kanunu'nun 49. maddesi kusur aramadan manevi tazminata hükmedilmesini öngörüyor.

5— Türk Ceza Kanunu'nun getirdiği sınırlamalar:

a- 141 ve 142. maddeler: Düşünce özgürlüğünü sınırlayan bu maddelerde suç sayılan «devletin temel nizamlarını değiştirmek» için komünizm ve bölücülük propagandaları 15 yıl hapisle cezalandırılıyor.

b- 163. madde, laikliğe aykırı propagandaya yedi buçuk yıl ağır hapis cezası öngörüyor.

c- 140. madde yurt dışında Türkiye aleyhine ve milli menfaatlere aykırı propaganda yapanlara beş yıl ağır hapis cezası verilmesi hükmünü getiriyor.

d- 158 ve 159. maddelerle siyasal eleştiri hakkı sınırlandırılarak Cumhurbaşkanı ve hükümetin manevi şahsiyetine hakaret edilmesini, «telmiş» yoluyla da olsa küçük düşürülmesini cezalandırılıyor. 158. maddeye göre Cumhurbaşkanı'nı küçük düşürücü yayına dört buçuk yıl hapis öngörülmekte, 159. madde de ise, her

yana çekilebilecek hükümetin, silahlı kuvvetlerin, güvenlik güçlerinin siyasal eleştirisi dahî suç kabul edilebilmektedir.

e- 153. madde askerleri yasalara karşı gelmeye teşvik etmek için propaganda yapılması halinde üç yıl hapis öngörüyor.

f- 161. madde de savaş sırasında halkın heyecanlandırılmasını sağlayacak, milli menfaatlere aykırı yayın yapılması halinde beş yıldan az olmamak kaydıyla hapis cezası verilmesi hükmünü getiriyor.

g- 197. madde kişilerin izni olmadan onların telgraf ve mektuplarını yayımlamayı yasaklıyor ve para cezası öngörüyor.

h- 266 ve 268. maddeler resmi sıfatı bulunan memurun şeref ve haysiyetini zedeleyici yayınlara üç yıla kadar hapis cezası öngörürken, hakaretin net bir tanımı yapılmıyor. 273. maddede de TBMM üyeleri hakkında aynı tür yayınlar yapılması halinde ceza-yı üçte bire kadar arttırıyor.

ı-) 311 ve 312. maddeler, yasaların suç saydığı eylemleri övücü yayınlara 10 yıla kadar hapis cezası getiriyor.

Bu maddelere dayanılarak sınıfsal yapının eleştirilmesi «sınıflar arası kin ve düşmanlık yaratmak» olarak değerlendirilip ceza davası açılıyor. 312. maddede yayın organı söz konusu olduğunda ceza 20 yıla yükseltiliyor.

j-) 426 ve 427. maddelerle müstehcen yayın cezalandırılıyor. Müstehcenliğin bir tanımı yapılmayan bu maddelere göre «genel ahlaka aykırı» her yayın müstehcen sayılıyor. Öngörülen para cezası ise yayının bir önceki tirajının toplam satış bedeli tutarında. Bu maddeye göre basın organları kendilerine verilecek cezayı kendi tirajlarıyla belirliyor ve ceza miktarı milyarları buluyor.

KAYNAKÇA

AŞKUN İNAL CEM, «Yönetimde Haberleşme» **E.İ.T.İ.A. Dergisi**
Cilt XII Sayı 2, ESKİŞEHİR 1976.

ÇAM ESAT, **SİYASET BİLİMİNE GİRİŞ**, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay.,
No: 457, İSTANBUL 1981.

DUVERGER MAURİCE, **SİYASET SOSYOLOJİSİ**, Varlık Yay.,
No: 156, İSTANBUL 1982, ÇEVİREN: ŞİRİN TE-
KELİ.

GÜVENÇ BOZKURT, **İNSAN VE KÜLTÜR**, Remzi Kitabevi, İSTANBUL 1984.

İÇEL KAYIHAN, «Günümüzde Basının Kamusal Görevleri», **GENÇ GAZETECİLER EĞİTİM SEMİNERİ**, Gazeteciler Cemiyeti Yay.

KAPANİ MÜNÇİ, **POLİTİKA BİLİMİNE GİRİŞ**, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., No: 331, ANKARA 1975.

KAYA A. RAŞİT, **KİTLE İLETİŞİM SİSTEMLERİ**, Teori Yay., ANKARA 1985.

TUNAYA T. ZAFER, **SİYASAL KURUMLAR VE ANAYASA HUKUKU**, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 554, İSTANBUL 1980.

YÜKSEL A. HALÛK - DEMİRAY UĞUR, **BASININ TOPLUMSAL İLETİŞİMDEKİ İŞLEVLERİ**, A.Ü. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yay. No: 2, ESKİŞEHİR 1988.

GAZETELER

CUMHURİYET GAZETESİ, 6 ARALIK 1987.

CUMHURİYET GAZETESİ, 15 OCAK 1989.

HÜRRİYET GAZETESİ, 19 NİSAN 1988.

MİLLİYET GAZETESİ, 20 NİSAN 1988.